

Predstavljanje osoba sa invaliditetom u srpskoj štampi: Analiza dnevnih novina *Blic* i *Danas*

Jovana Trajković¹

Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Serbia

doi: 10.5937/cm15-25721

Sažetak: Niska društvena svest o pitanjima invalidnosti održava diskriminatorne stavove koji postoje u društvu i ne doprinosi poboljšanju položaja osoba sa invaliditetom. U tome značajnu ulogu imaju mediji koji reprezentacijom proizvode nova ili reprodukuju već postojeća značenja. Mediji pristupaju predstavljanju različitih identiteta i deluju kao forum društvene konstrukcije stvarnosti, oni konstruišu i reprodukuju društvenu definiciju invalidnosti. Na prvom mestu je razlog otežanog života ljudi sa invaliditetom visokodiskriminišuće društvo, ali poboljšanju takvih okolnosti može doprineti objektivno izveštavanje medija o temi invalidnosti i osobama sa invaliditetom. Značaj takvog izveštavanja je u tome što bi ono doprinelo promeni stereotipnih stavova prema kojima se onesposobljena osoba posmatra kao ona kojoj je potrebna pomoć i sažaljenje, bez sagledavanja fizičkih i kulturnih barijera koje su stvorene u društvu. Kvalitet života osoba sa invaliditetom bio bi znatno unapređen ukoliko bi uslovi života bili njima prilagođeni u onoj meri u kojoj su prilagođeni svim drugim osobama. Osnovni cilj ovog rada je ispitati kakva je medijska slika koju štampani mediji stvaraju o osobama sa invaliditetom. U istraživanju smo došli do zaključka da štampani mediji u Srbiji ne posvećuju dovoljno prostora temi invalidnosti i uglavnom izveštavaju stereotipno.

Ključne reči: invaliditet, osobe sa invaliditetom, mediji, reprezentacija

1. Uvod

Prema proceni Svetske zdravstvene organizacije (World Health Organization) i Grupacije svetske banke (World Bank Group), jedna milijarda ljudi,

¹ Kontakt sa autorom: trajkovicjovana09@gmail.com.

ili 15% svetske populacije, ima neki oblik invaliditeta. Kada je u pitanju stanovništvo Srbije, procenjuje se da 10% celokupne populacije čine osobe sa invaliditetom (Marković, 2014: 20). Uprkos tome, činjenica je da društvo nije prilagođeno životu onesposobljenih osoba. Niska društvena svest o pitanjima invalidnosti održava diskriminatorne stavove koje postoje u društvu i ne doprinosi poboljšanju položaja osoba sa invaliditetom (OSI). Diskriminacija je uslovljena različitim društvenim faktorima poput neznanja, stereotipa i predrasuda. Barns ističe da procesu diskriminacije značajno doprinosi iskrivljena slika o invaliditetu koju nude mediji. Stereotipi o onesposobljavanim osobama potiču od verovanja i mitova iz perioda kad je nivo prosvete bio mnogo manji, oni su deo kulture i delimično opstaju i zahvaljujući konstantnom ponavljanju u sredstvima masovne kulture (Barns, [1992] 2012: 36). O invaliditetu i životu onesposobljenih osoba dobijamo saznanja iz različitih medija. Izloženost sredstvima informisanja u savremenom svetu je neprekidna, zbog čega je neophodno da njihovo izveštavanje bude profesionalno, da se stereotipni i diskriminatorni stavovi ne bi reprodukovali.

Odnos društva prema osobama sa invaliditetom se kroz istoriju razvijao i unapređivao, o čemu svedoče modeli invalidnosti. Osobe sa invaliditetom su posmatrane kroz milosrdni model, kao osobe kojima je potrebna milostinja i pomoć. Zatim je usledio medicinski model pristupa invalidnosti, koji je osobe sa invaliditetom posmatrao kao bolesnike kojima je neophodna rehabilitacija i izlečenje kako bi se uklopile u društvene tokove. Ovaj pristup je bio zastupljen gotovo do kraja dvadesetog veka, kada je nastupio socijalni model. U ovom modelu se invalidnost više ne posmatra kao individualni, lični problem, već kao društveni fenomen (Turčić, 2012: 111). Zarad punog uključenja osoba sa invaliditetom u društvo, neophodno je da društvo prilagodi uslove života osobama sa invaliditetom u onoj meri u kojoj su oni prilagođeni svim drugim osobama.

„Svet je uveliko zagazio u XXI vek, ali osobe sa invaliditetom su još uvek izložene diskriminaciji, segregaciji i getoizaciji, svakodnevno se suočavajući sa brojnim izazovima u vidu arhitektonskih barijera, nepostojanja pristupačnog prevoza i servisa personalne asistencije, kao i niske društvene svesti o pitanjima invalidnosti” (Milošević, 2015: 98).

Medijska reprezentacija umnogome utiče na to kako će se definisati i konstruisati pojam invalidnosti u društvu. Kada je reč o proučavanju fenomena invaliditeta, jedan od glavnih problema je nedostatak istorijskih izvora. Međutim,

na osnovu progresivnog zanimanja za ovaj problem, invaliditet kao fenomen polako osvaja status relevantne teme u oblasti humanističkih nauka (Petrović, 2012: 866). Kada je reč o istraživanju medija i invalidnosti, Gogin primećuje da je na ovom području zabeležen skroman, ali obećavajući rast (Goggin, 2009: 5). Istraživanje načina na koji je invalidnost prikazana u medijima značajna je zbog sposobnosti medija da medijskim tekstovima konstruišu identitete i društvene kategorije. „Zašto je važno kako mediji reprezentuju određene identitete? Pre svega, zato što se proces reprezentovanja ne može posmatrati odvojeno od stvarnosti jer, zahvaljujući njemu, naše iskustvo i ceo saznajni svet stiču smisao” (Ninković-Slavnić, 2011: 16). Neosporan je uticaj medija na mišljenje i stavove medijskih korisnika, koji može da pojača ili umanjiti stereotipna i diskriminatorna uverenja kada su u pitanju osobe sa invaliditetom.

2. Teorijski okvir

2.1. Definisanje osnovnih termina u oblasti invalidnosti

Prilikom izveštavanja o invalidnosti i osobama sa invaliditetom, važna je upotreba korektnih termina jer to „doprinosi borbi protiv institucionalne diskriminacije“ (Barns, 1992 prema Ružičić-Novković, 2012: 11). Definišući osnovne termine u oblasti invalidnosti, Ružičić-Novković objašnjava značenje invalidnosti, „disabilizma“ i „ejbilizma“, o kojima ćemo govoriti u daljem tekstu. Takođe, kao značajne pominje i pojmove osoba sa invaliditetom i osoba sa posebnim potrebama. Mada se ovi pojmovi često koriste kao sinonimi, važno je napomenuti da je termin *osoba sa posebnim potrebama* neprihvatljiv jer implicira nedejnakost – njime se sredstva i načini zadovoljenja potreba koje imaju svi poistovećuju sa posebnom potrebom. Nekorektan je i termin *hendikepirani*, jer se i njime implicira nejednakost, navodi Ružičić-Novković (2014). Sa druge strane, termin *osoba sa invaliditetom* oslikava stav da se invaliditet ne odnosi na celu osobu, već na jednu od njenih karakteristika, na deo identiteta. (Ružičić-Novković 2014: 10). Autorka ističe Tatićevu definiciju invalidnosti:

„(invalidnost je) socijalni proces, odnosno način ponašanja koji proizilazi iz gubitka ili redukcije sposobnosti da se izvrše očekivane ili specijalno definisane aktivnosti socijalnih uloga u jednom dužem vremenskom periodu, zbog hronične bolesti ili oštećenja. To je izražavanje funkcionalne limitacije u socijalnom kontekstu“ (Tatić prema Ružičić-Novković 2014: 10).

U *Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom* daju se i osnovne definicije, pa i definicija osoba za invaliditetom:

„izraz *osobe sa invaliditetom* označava osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju ograničene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili službi podrške“ (čl. 3).

Disabilizam se odnosi na diskriminatorno postupanje prema onesposobljenim osobama, a definišu ga Pol Miler, Sofija Parker i Sara Gilinson: „Disabilizam (engl.) je diskriminatorno, ugnjetavajuće ili nasilno ponašanje, poniklo iz uverenja da onesposobljavane osobe manje vrede od drugih“ (Miler i sar., 2012: 131). Disabilizam se, po Barnsu, „odnosi na predrasude, stereotipe u vezi sa osobama sa oštećenjima, ili na ‘institucionalnu diskriminaciju’“ (prema Ružičić-Novković, 2012: 15).

Ejbilizam se najčešće koristi za opisivanje negativnog tretmana osoba sa invaliditetom (Wolbring, 2008). Tomas Hehir definiše ejbilizam kao „devalvaciju invalidnosti“ (Hehir, 2002: 1). Ejbilizam se može ukratko opisati kao verovanje da je bolje ili superiornije nemati invaliditet nego ga imati i da je bolje raditi stvari na način na koji to čine osobe koje nemaju invaliditet (Storey, 2007: 56).

2.2. Modeli invalidnosti

Način na koji društvo percipira osobe sa invaliditetom odraz je i posledica preovladavajućih stavova koje je društvo imalo u prošlosti. Odnos prema osobama sa invaliditetom se kroz istoriju menjao. One su često bile posmatrane kao teret, a invalidnost je posmatrana kao bolest koja se treba izlečiti. Kada je reč o odnosu prema osobama sa invaliditetom u drevnim društvima, najranija istraživanja plemenskih zajednica otkrivaju da je običaj nalagao solidarnost prema „nemoćnima“, ali i fizičko uništenje, ukoliko je njome opstanak zajednice ugrožen. Položaj osoba sa invaliditetom tumačio se kao posledica „obeležavanja od strane viših sila“ (Petrović, 2012: 867). Zbog toga su one neretko percipirane kao bića sa magijskim veštinama.

„U najstarijim civilizacijama deca koja su imala neka oštećenja žrtvovana su bogovima. Oni koji su uspeli da prežive, bili su magovi ili vrači i imali pose-

ban status u zajednici. Stari Grci i Rimljani, fokusirani na snagu duha i tela i estetiku, ubijali su decu sa oštećenjima” (Ružičić-Novković, 2014: 84).

Odnos društva prema osobama sa invaliditetom i percepcija invalidnosti u različitim istorijskim periodima se mogu posmatrati kroz modele invalidnosti. Akselson sa saradnicima definiše pojam modela ili obrasca invalidnosti i kaže da se on „odnosi na skup pretpostavki, vrednosti, koncepata i praksi koji sačinjavaju način razmišljanja i govorenja o invalidnosti unutar jednog društva i posebno među donosiocima odluka, stručnjacima i samim osobama sa invaliditetom“ (Axelsson, Granier i Adams, 2004: 28).

Najčešće se pominju tri modela invalidnosti: milosrdni/samarićanski model, medicinski model i socijalni model invalidnosti. U srednjem veku je milosrdni pristup najdominantniji. Ovakav pristup invalidnost posmatra kao nesreću, a osobe sa invaliditetom kao dobroćudne i bespomoćne ljude kojima je potrebno sažaljenje i pomoć, čime se podrivaju prava osoba sa invaliditetom da sami donose odluke (British Council, n.d.; Petrović, 2012; Ružičić-Novković, 2014). Takođe, kao što je već napomenuto, srednjevekovna Evropa onespobljnost dovodi u vezu sa zlom i veštičarenjem, pa se u određenim delovima Evrope proganjanje i ubijanje onespobljanih osoba opravdavalo i od strane verskih vođa. „Na primer, Martin Luter, 1485–1546, protestantski reformator, govorio je da u onespobljavanoj deci vidi đavola i preporučivao je da se ona ubijaju“ (Barns [1992] 2012: 52).

Nakon samarićanskog pristupa, nastupa medicinski model invalidnosti. Ovakav pristup invalidnost posmatra kao individualnu patologiju, a osobu sa invaliditetom kao problem. Invaliditet se tretira kao povreda i sve je podređeno tretmanu i rehabilitaciji (Ćumura, 2018: 116). Ovaj model pogrešno tumači invaliditet kao bolest koju treba izlečiti medicinskom negom, a time se ona svodi na medicinsko stanje, „dijagnozu“. Osoba se posmatra kao bolesnik koji treba da ozdravi, kako bi se uključio u sve društvene tokove. Percipiranjem invaliditeta kroz medicinski model se fizička onespobljnost stavlja u prvi plan, dok je okruženje u kom onespobljena osoba živi i odnos društva prema njoj van fokusa. „Fokus je ovde na neuspehu individue da se prilagodi postojećim društvenim odnosima, pa se oštećenje tako smatra „uzrokom“ invalidnosti“ (Evans, 2005: 578). Posmatranjem osoba sa invaliditetom na ovaj način, nedostatak definiše celu osobu i postaje njena primarna karakteristika. Žuvela (2013) ističe da ovako rigidan model, kojem je u centru sama onespobljnost,

za posledice ima društvenu izolaciju i segregaciju osoba sa invaliditetom. Medicinski model dominirao je sve do devedesetih godina dvadesetog veka, mada su se začeci socijalnog modela, koji nastupa nakon medicinskog, pojavili već šezdesetih godina (Žuvela, 2013: 29).

Socijalni model, za razliku od medicinskog, invaliditet ne posmatra kao pojedinačni problem, već kao društvenu pojavu, odnosno, vodi se idejom da nije invaliditet ono što sprečava ravnopravno funkcionisanje osoba sa invaliditetom, već prepreke koje su stvorene u društvu. Prema ovom modelu nije zadatak pojedinca sa invaliditetom da se uklapa u postojeće društvene šablone, već je odgovornost društva „da se menja i stvara uslove za jednako i potpuno učešće svih svojih članova, bez obzira na to koliki je stepen adaptacije potreban i koliko vremena će trebati za izjednačavanje mogućnosti” (Tatić prema Milošević, 2015: 99). Ovaj model ističe važnost uloge društva u životu osoba sa invaliditetom koje se suočavaju sa marginalizacijom i diskriminacijom.

Osobama sa teškoćama u kretanju okolina onemogućava kretanje jer je dizajnirana od strane osoba bez invaliditeta, za život bez invaliditeta. Kretanje osobe u invalidskim kolicima je ograničeno samo onda kada okolina nije prilagođena osobama u invalidskim kolicima, poput rampi, liftova, širokih vrata i hodnika itd. (Šušnjević, 2015: 3). Na sličan način su osobe sa invaliditetima ograničene i u drugim sferama, a primer može biti nepristupačna literatura za osobe sa oštećenim vidom u odnosu na literaturu za osobe bez invaliditeta, kada je u pitanju obrazovanje. U tom smislu, neophodno je da društvo ostvari univerzalnu pristupačnost svim članovima društva, bez segregacije. Prema *Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom*, univerzalni dizajn označava dizajn proizvoda, okruženja, programa i usluga koje koriste svi, u najvećoj mogućoj meri, bez potrebe prilagođavanja ili specijalnog dizajniranja, a to ne isključuje pomoćna sredstva za određene grupe osoba sa invaliditetom tamo gde je to potrebno. Univerzalna arhitektura ne odnosi se isključivo na prilagođavanje okoline osobama sa invaliditetom, već podrazumeva mnogo širu perspektivu. Ona uključuje i roditelje sa dečjim kolicima, starije građane, kao i onesposobljene osobe (Hitch, Dell & Larkin, 2016: 27). Socijalni model ukazuje na značaj uklanjanja barijera i prilagođavanja uslova života svim članovima društva. „Prema socijalnom modelu, invalidnost postaje problem ne kada je osoba stekne, već kada društvo odbije da se kontinuirano prilagođava potrebama svih svojih članova bez izuzetka“ (Milošević, 2015: 100).

2.3. Medijska slika osoba sa invaliditetom

Čovekovo shvatanje sopstvenog okruženja i zbivanja u svetu posredovano je različitim uticajima medijskih slika. Neposrednu okolinu čovek upoznaje čulima i na osnovu toga rasuđuje o prirodi stvari i pojava. Međutim, kada se radi o događajima kojima ne može prisustvovati, pojavama koje nisu u njegovom okruženju i koje ne može percipirati čulima, neophodna su obaveštenja i informacije koje mediji plasiraju. Ti medijski tekstovi utiču na svakodnevni život čoveka, na njegovo razumevanje sebe i drugih. Način na koji mediji predstavljaju ili reprezentuju pojave nije samo njihova „refleksija“, već i dodeljivanje značenja tim pojavama, i smatra se „uzrokom naših društvenih odnosa“ (Brigs i Kobli, 2005: 470). Stjuart Hol u svojoj knjizi *Reprezentacija: reprezentacija u kulturi i označiteljske prakse (Representation: Cultural Representation and Signifying Practices)* reprezentaciju objašnjava kao jedan od ključnih procesa u „kulturnom zakretu“ kojim se proizvodi i razmenjuje značenje između članova neke kulture. Ona obuhvata upotrebu jezika, znakova i slika koji predstavljaju stvari. Koncept reprezentacije povezuje značenje i jezik sa kulturom (Hall, 1997).

Sredstva informisanja reprezentacijom proizvode nova ili reprodukuju već postojeća značenja, pristupaju predstavljanju različitih grupa i identiteta na određen način koji kasnije preuzimaju i konzumenti tih medija. „Reč *predstavljanje* je složena: ona upućuje na proces u kom svet nije samo posredovan već aktivno „napravljen“, sklopljen od slika i reči koje ne samo da reflektuju taj svet, već ga transformišu na karakteristične načine“ (Evans, 2005: 577).

Prilikom stvaranja sadržaja, mediji su ograničeni različitim faktorima poput vremena, medijskog prostora i izvora informacija. Kako bi taj sadržaj bio dostupan što većem broju korisnika, „medijske predstave uprošćavaju, sužavaju, sažimaju, sabijaju, vrše izbor i odbacuju različite aspekte komplikovanih društvenih odnosa da bi ih predstavile (represent) kao fiksne „prirodne“, „očigledne“ i spremne za potrošnju. Ukratko, medijske predstave, kao prenosioci ideologije (ponekad neminovno) operišu stereotipima...“ (Brigs i Kobli, 2005: 472).

Savremeni masovni mediji deluju kao forum društvene konstrukcije stvarnosti. Moć medija da usmerava pažnju javnosti na određene probleme često određuje koji će problemi biti rešeni, a koji ignorisani od strane društva (Fürsich, 2010: 113). Društvena pitanja, poput invalidnosti, o kojima se ne izveštava dovoljno i na pravi način, budu zanemarena i u javnosti. Uloga medija je pružanje tačnih, blagovremenih i objektivnih informacija svim građanima kako

bi im svakodnevne aktivnosti i donošenje odluka bili olakšani. Sa druge strane, uloga je društva da svim građanima omogući jednake uslove života. Međutim, različite društvene grupe suočavaju se sa različitim izazovima.

„...Nije *oštećenje* – funkcionalno ograničenje osobe, bilo da je fizičko, senzorno, intelektualno ili skriveno – razlog koji sprečava ljude da vode jedan prihvatljiv život već ograničavajuće okruženje i prepreke koje ih onesposobljavaju. Stoga, *onesposobljenost* upućuje na kompleksan sistem društvenih ograničenja koja visokodiskriminišuće društvo nameće onesposobljavanim osobama” (Barns, [1992] 2012: 34).

Ukoliko bi uslovi života bili prilagođeni ljudima sa invaliditetom u onoj meri u kojoj su prilagođeni svim drugim osobama, kvalitet života osoba sa invaliditetom bio bi značajno unapređen. Zabrinjavajuća je činjenica da, zbog neinformisanosti i predrasuda sredine, osobe sa invaliditetom bivaju izolovane, što im onemogućava ravnopravno uključivanje u svakodnevne društvene aktivnosti. Takva okolina „utiče na način života, pre svega samih osoba sa invaliditetom, a potom svih ostalih članova njihovih porodica, naročito roditelja i staratelja“ (Ćumura, 2018: 112). Neke od najočiglednijih potreba, poput kretanja, nisu omogućene ili su otežane onesposobljenim osobama. Postojanje rampi, liftova, obaveštenja, vizuelnih i auditivnih signala doprinelo bi unapređenju uslova života građana sa invaliditetom. Međutim, „pitanje nedostupnosti svih društvenih ustanova... ne podrazumeva samo učiniti ih fizički pristupačnim, već iziskuje stvaranje uslova za uklanjanje onih nevidljivih barijera koje je daleko teže savladati. Kulturne barijere „okamenjene“ u stereotipima predstavljaju ogromni problem koji onemogućava punu inkluziju“ (Petrović prema Petrović, 2012: 880). Širom sveta ljudi sa invaliditetom imaju lošije zdravstvene ishode i niža dostignuća u obrazovanju. Takođe, veće su stope siromaštva među osobama sa invaliditetom u odnosu na osobe bez invaliditeta. To je delimično rezultat barijera u pristupu uslugama poput zdravstva, obrazovanja i prevoza (*World Health Organization*). Duboko ukorenjeni stereotipni stavovi društva sprečavanjem inkluzije zaustavljaju i razvoj osoba sa invaliditetom, zbog čega je neophodno podizanje svesti javnosti po tom pitanju.

Gogin ističe važnost razumevanja značaja kulture, ali i medija, kao dimenzije konstrukcije invalidnosti jer mediji i druge kulturne reprezentacije igraju konstitutivnu ulogu u društvenoj definiciji i reprodukciji invalidnosti (Goggin, 2000: 73). Zadatak je medija da informišu i osnažuju sve članove društva i pod-

stiču demokratske vrednosti. Suštinska odlika odgovornog novinarstva je unapređivanje ljudskih prava i poštovanje različitosti jer diskriminacija u medijima pomaže u održavanju diskriminatornih vrednosti u društvu. Posledica neodgovornog novinarstva u štampi je prikazivanje osoba sa invaliditetom kao zavisnih, nesposobnih i dehumanizovanih. Često se medijskim predstavama invalidnost oslikava kao sinonimom za žrtvu, bespomoćnost, nesposobnost (Adams, 2008; Cohen-Rottenberg, 2012). Postojeće slike invalidnosti oblikuju stavove članova društva i imaju potencijal da pojačaju negativne stavove, a to čine prikazima zasnovanim na dezinformacijama i stereotipima (Elliott & Byrd, 1982: 348).

Zabrinjava to što se ljudi sa invaliditetom u štampi često prikazuju kao „drugi“ upotrebom stereotipa. Barns u radu „Onesposobljavajuće prikazivanje i mediji“ istražuje principe za predstavljanje onesposobljivanih osoba u medijima. Rad obuhvata sledeće medije – televiziju, radio, štampu, filmove i knjige i pruža uvid u to kako oni stvaraju i održavaju negativne predstave o osobama sa invaliditetom. Stereotipi koji se najčešće ponavljaju su:

1. Onesposobljavana osoba kao jedna i za žaljenje
2. Onesposobljavana osoba kao predmet nasilja
3. Onesposobljavana osoba kao zlokobna i zla
4. Onesposobljavana osoba kao deo atmosfere ili retkost
5. Onesposobljavana osoba kao „superbogalj”
6. Onesposobljavana osoba kao predmet ismevanja
7. Onesposobljavana osoba kao svoj najveći i jedini neprijatelj
8. Onesposobljavana osoba kao teret
9. Onesposobljavana osoba kao seksualno abnormalna
10. Onesposobljavana osoba kao nesposobna za puno učešće u životu zajednice
11. Onesposobljavana osoba kao normalna (Barns, [1992] 2012).

Stigmatizirajuće slike ponavljaju se u medijima, omogućujući da negativna mišljenja o osobama sa invaliditetom opstanu. Stigmatizujuća terminologija dospeva u štampu, pa čak i u značajna nacionalna glasila kao što su *Gardijan* (Guardian), *Tajms* (*Times*), *Ekonomist* (*Economist*) i Bi-Bi-Si (BBC) (Adams, 2008).

Prema navodima Ružičić-Novković (2012), analiza sprskih medija, pretežno štampe, u periodu od 2004. do 2011. godine, pokazuje da se ovoj temi daje više prostora nego što je to bio slučaj ranije. Međutim, Ružičić-Novković ističe da se prostor daje u nedostatku atraktivnije teme ili da bi se ispunila obaveza. Teme koje se odnose na osobe sa invaliditetom obrađuju se u izdvojenim, specijalizovanim emisijama (Ružičić-Novković, 2012).

Istraživanje pod nazivom *Disability in the press: How disability and people with disabilities are depicted in print media in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia in 2006* (Invalidnost u štampi: kako su prikazani invaliditet i osobe sa invaliditetom u štampanim medijima u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji u 2006. godini) ispituje dominantne obrasce u izveštavanju o invaliditetu u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji (Adams, 2008). Rezultati ovog istraživanja pokazuju da u sve tri države postoji nedosledna upotreba terminologije o invalidnosti. Novinari u većini slučajeva koriste neprimereni jezik i ponekad vrlo uvredljive izraze za prikaz osoba sa invaliditetom. Zatim, izvori informacija u vestima koje se tiču osoba sa invaliditetom su uglavnom vladini zvaničnici, predstavnici i roditelji osoba sa invaliditetom. Osobe sa invaliditetom su retko intervjuisane ili citirane, pa stoga u medijima gotovo ne postoje njihovi glasovi. Adams dalje ističe da je izveštavanje o invaliditetu najvećim delom uokvireno medicinskim modelom gde je invalidnost predstavljena kao pitanje socijalne zaštite. Naglasak u mnogim od tih članaka je na specijalizovanim uslugama i programima koje vode profesionalci koji pojačavaju mit da su osobe sa invaliditetom zavisne (Adams, 2008).

3. Metodološki okvir

Predmet ovog istraživanja je učestalost i kvalitet izveštavanja o temi invalidnosti i osobama sa invaliditetom u dnevnim štampanim listovima u Srbiji. Osnovni cilj istraživanja je ispitati kakva je medijska slika koju štampani mediji stvaraju o osobama sa invaliditetom. Istraživačka pitanja su: koliko je prostora posvećeno ovim temama, da li su i u kojoj meri stereotipno prikazane, koji je povod objavljivanja, kakvi su termini upotrebljavani i kakva je dominantna medijska slika invalidnosti.

Metodologija istraživanja u ovom radu zasniva se na kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi sadržaja medijskih tekstova dnevnih novina. Biće ispitano u kojim se ulogama pojavljuju OSI (subjekat ili objekat), da li su tekstovi praćeni fo-

tografijama i na koji način te fotografije prikazuju OSI, u kojim se novinarskim žanrovima pojavljuju OSI, da li je je naznačen autor teksta i kakav je njegov vrednosni stav (pozitivan, neutralan, negativan).

Analiza štampe obuhvata dnevne novine *Blic* i *Danas*. Dva odabrana lista se razlikuju po tiražu, uticaju i uređivačkoj politici – *Danas* spada u kategoriju ozbiljne dnevno-informativne štampe, dok je *Blic* tabloid. Ova podela izvedena je na osnovu podele autorke Todorović koja *Danas* svrstava u grupaciju kvalitetne štampe koju definiše kao uglednu i uticajnu, a *Blic* u kvalitetno-popularnu u kojoj su „snažnije tržišno orijentisani listovi i časopisi u kojima koegzistiraju elementi kvalitetne štampe i tabloida“ (Todorović, 2006: 22). Izbor ovih novina predstavlja pokušaj da se obuhvate i prikažu obrasci izveštavanja ozbiljne i tabloidne štampe, kao i potencijalne razlike između njih. Analiziran je period od januara do decembra 2019. godine na sledeći način: odabrana je po jedna sedmica prvog, četvrtog, osmog i dvanaestog meseca; izabrana je prva sedmica januara (1–7), druga sedmica aprila (8–14), treća sedmica avgusta (15–21) i četvrta sedmica decembra (21–28). Ovako odabrane sedmice čine uzorak koji predstavlja jedan „konstruisani mesec“. Novogodišnja izdanja dnevnih novina pokrivaju period od 31. decembra do 2. januara, te je analiziran i 31. decembar 2018. godine. Takođe, značajno je napomenuti da nam prilikom istraživanja fizički nisu bile dostupne određene strane novine *Blic*: stranice 15, 16, 25 i 26 za 14. april, a za 24. decembar sve stranice od 16. do 25.

Jedinica analize je novinarski tekst, dakle, svaki potpisani ili nepotpisani novinski tekst sa naslovom, bez obzira na dužinu i žanr. Prilikom analiziranja, reklame, konkursi i oglasi nisu posmatrani kao jedinice analize, ali su uzimani u obzir. Takođe, veći broj vesti pod jednim zajedničkim naslovom (poput naslova *Twitterlend*, *U dve reči*, *Sportski miks*, koje su zapravo vesti u nizu, u dnevnom listu *Danas*) bili su posmatrani kao jedan tekst, osim ukoliko autori nisu bili različiti za svaki od kratkih tekstova. U tom slučaju, posmatrani su kao zasebni tekstovi.

4. Rezultati i diskusija

U periodu od 29 dana koji je istraživan, objavljen je ukupno 3.131 tekst. Dnevni list *Danas* objavio je 1.607 tekstova, dok je *Blic* objavio 1.524. U dnevnom listu *Danas* je u analiziranom periodu objavljeno 7 tekstova (što iznosi manje od 1%) koji su posvećeni osobama sa invaliditetom i u kojima su osobe

sa invaliditetom pomenute, a u *Blicu* 18, što je nešto više od 1%. Iako prilikom analiziranja reklame i oglasi nisu posmatrani kao jedinice analize, kao novinarski tekstovi, značajno je pomenuti da su u *Danasu* na marketinškim stranama pronađena dva teksta javnih konkursa za prijem u radni odnos radnika sa invaliditetom, što je pozitivna činjenica. Broj objavljenih tekstova koji se bave osobama sa invaliditetom pokazuje da su one veoma marginalizovane u štampanim medijima, a sličan broj tekstova u ozbiljnom informativno-političkom listu i tabloidu ukazuje na to da ni jedan ni drugi list ne prepoznaje potrebu zastupljenosti OSI u medijskom prostoru.

U brojevima štampanim početkom 2019. godine, u rubrikama *Društvo*, *Politika* i *Ekonomija* brojni su tekstovi u kojima se sumiraju rezultati postignuti na različitim društvenim i političkim poljima u prethodnoj godini, kao i planovi razvoja za bolji život građana u narednoj godini. Međutim, u takvim tekstovima ne nalazimo sadržaj posvećen osobama sa invaliditetom, a to pokazuje da su oni marginalizovani, najpre u društvu, a zatim i u štampanim medijima u Srbiji.

Većina tekstova o invaliditetu u oba lista objavljena je u društvenim rubrikama, a pojavljuju se i u rubrikama *Hronika*, *Sport*, *Žene*, *Tema dana*, *Fenome i Politika*. Kada je u pitanju *Blic*, skoro polovina tekstova je u rubrici *Društvo*, a ostali su skoro podjednako raspoređeni po pomenutim rubrikama. *Danas* je takođe najveći broj tekstova objavio u rubrici *Društvo*, a ostali su u rubrikama hronike i sporta. Objavljivani tekstovi koji su posvećeni osobama sa invaliditetom su različitih dužina. U *Blicu* su najbrojniji kratki tekstovi, a dugačkih tekstova (koji zauzimaju gotovo celu ili celu stranu) i tekstova srednje dužine ima u sličnom broju, mada su tekstovi srednje dužine za nijansu brojniji. U *Danasu* je situacija slična, najbrojniji su kratki tekstovi, manje ima tekstova srednje dužine i najmanje dugih tekstova.

Kada su u pitanju novinarski žanrovi u kojima se pojavljuju OSI, u analiziranim novinama ističu se vest, izveštaj, članak i reportaža. Oba lista su objavila najviše vesti, *Blic* 6, a *Danas* 4. U *Blicu* je reportaža drugi najzastupljeniji žanr (5), dok je to u *Danasu* članak (2). Značajno je napomenuti da su dva članka u *Danasu* posvećena značajnim problemima i preprekama sa kojima se OSI suočavaju u svakodnevnom životu, dok su reportaže u *Blicu* uglavnom posvećene životnim pričama OSI, a pristup je neretko senzacionalistički. To ilustruju naslovi poput *Sudbina se surovo poigrala sa Anom* (9), *Petrom* (7) i *Sarom* (5) *Jovanović iz Tolića kod Mionice: Mama nam je umrla pred moju operaciju* (*Blic*, 13.

april 2019) i *Preživela sam i želim da stanem na svoje noge* (Blic, 28. decembar 2019). Treći najzastupljeniji žanr u oba lista je izveštaj – Blic je objavio četiri, a Danas jedan. Osim navedenog, u Blicu se izdvajaju tri kratka teksta koja nude savete za zdraviji život, a mogu se ticati invalidnosti.

U većini tekstova u Danasu autor je naznačen (5), dok je u Blicu 8 potpisanih i 10 nepotpisanih tekstova. Tekstovi u kojima nije naznačen autor su uglavnom vesti u kojima se OSI posmatra u kontekstu samarićanskog i medicinskog modela, koje govore o humanitarnim akcijama, fondovima za osobe sa invaliditetom, lečenju i rezultatima sportista sa invaliditetom. Ti kratki tekstovi koji površno opisuju temu kojom se bave, ukazuju na to da mediji ne posvećuju dovoljno pažnje OSI. Vrednosni stav autora u tekstovima posvećenim OSI uglavnom je neutralan (Blic 12, Danas 6). U Blicu je u pet tekstova ton izveštavanja pozitivan, što pokazuju opisi OSI poput *hrabra devojka, osoba sa invaliditetom koja svakog dana uči ispočetka da živi i za nju ne postoji nemoguće*. U tekstu pod nazivom *Sakrili karton, pa psihički bolesnu ženu poslali u Ankaru* (Blic, 11. april 2019) primetan je negativan ton autora koji se ogleda u rečenicama „Ono što je skandalozno jeste kako se neko ovakvog zdravstvenog stanja obreo u diplomatsko-konzularnom predstavništvu“, i „U dosijeu pomenute žene navode se čak tri dijagnoze“. U ovom slučaju neprihvatljiva je upotreba termina „obreo“ jer upućuje na to da OSI može isključivo greškom da obavlja dužnost koja zahteva odgovornost. Takođe, isticanjem „čak“ tri dijagnoze se osoba diskriminiše na osnovu zdravstvenog stanja. Zbog toga ovakvo izveštavanje podstiče stereotipe i u suprotnosti je sa vrednostima profesionalnog novinarstva.

Povod pisanja tekstova o OSI u Danasu u analiziranom periodu često su bili pseudodogađaji, predstavljanje rezultata istraživanja i različita saopštenja, a Blic je češće pisao tekstove i reportaže o OSI bez konkretnog povoda, pa zaključujemo da je u pitanju medijska inicijativa. Međutim, kako je ton tih tekstova često senzacionalistički, oni ne upućuju na stvarne probleme sa kojima se OSI suočavaju i mogu pojačati postojeće stereotipe. To što je izveštavanje o OSI često podstaknuto pseudodogađajima ukazuje na to da mediji ne prepoznaju u dovoljnoj meri potrebu da OSI budu zastupljeni u medijskom prostoru. Značajno je da se o temi invalidnosti piše nezavisno od ovakvih događaja kako bi postala deo javnog prostora.

U oba analizirana lista, većina tekstova je praćena fotografijama, jednom ili više njih (Danas 4, Blic 14). U najvećem broju slučajeva na fotografijama je

OSI ili OSI sa članom porodice. Kako je u *Blicu* bilo tekstova posvećenih deci sa invaliditetom, ti tekstovi su uglavnom praćeni fotografijom deteta i jednog od roditelja, najčešće majke. *Blic* je uglavnom objavljivao fotografije nastale u domovima OSI koje su predmet novinskog teksta, a kako je neretko pri kraju ovih tekstova poziv za pomoć, one često prikazuju OSI u nepovoljnom položaju. U *Danasu* su primećene ilustrativne fotografije OSI u invalidskim kolicima. Tekst pod nazivom *Naša priča: Istraživanje Inicijative za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S o iskustvima žena sa mentalnim invaliditetom i rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama: Na udaru institucionalnog i partnerskog nasilja* (*Danas*, 5–8. januar 2019) prati fotografija OSI u invalidskim kolicima, u senci mračnog, praznog hodnika koja asocira na otuđenost i usamljenost osoba sa invaliditetom. Senka u kojoj se OSI nalazi, kao i to što njen lik nije moguće videti na fotografiji, upućuje na nevidljivost osoba sa invaliditetom i nedostatak prepoznavanja potreba OSI, što pojačava stereotipnu sliku o OSI kao nekom ko je u mnogim aspektima isključen iz društva. Ovakve fotografije ukazuju i na bespomoćnost OSI. Invalidska kolica omogućavaju kretanje osobama koje se otežano kreću, a njihovim isticanjem se zanemaruje osoba i u prvi plan stavlja sredstvo. Osobe koje se otežano kreću ne mogu da funkcionišu bez kolica, kao što i slabovide ne mogu bez kontaktnih sočiva, a razlika je u tome što su kolica na prvi pogled uočljiva, dok sočiva nisu. Kako bi se pogrešni i negativni stavovi o osobama sa invaliditetom menjali, potrebno je da mediji, kada tematika teksta to dozvoljava, OSI prikazuju u okolnostima i aspektima života koji se ne tiču isključivo problema sa kojima se OSI suočavaju, a koje društvo često ne primećuje.

Dominantna slika OSI u analiziranim novinama je slika OSI kao objekta u čije ime govore drugi. Ne uzimajući u obzir tekstove u kojima se govori o invalidnosti bez isticanja pojedinca, u većem broju tekstova koji pišu o OSI, priliku da o njima govore imaju članovi porodice i predstavnici institucija i ustanova. U *Blicu* se OSI kao subjekat pojavljuje u četiri teksta, a u *Danasu* u tri. OSI kao subjekat pojavljuje se u *Danasu*, u tekstu *Naša priča: Istraživanje Inicijative za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S o iskustvima žena sa mentalnim invaliditetom i rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama: Na udaru institucionalnog i partnerskog nasilja* (*Danas*, 5–8. januar 2019). U ovom tekstu rezultate istraživanja predstavlja istraživačica i, mada se žene sa invaliditetom stavljaju u kontekst žrtve, ovakvi tekstovi su značajni jer je veoma važno

ukazati društvu sa kojim se problemima OSI suočavaju. U dodatku ovog teksta pod nazivom *Ispovesti (Danas, 5–8. januar 2019)*, korisnice rezidencijalnih ustanova govore o svojim iskustvima i životu u domovima i veoma je značajno što OSI govore za sebe. Neophodno je da se čuje glas OSI kako bi ravnopravno učestvovali u svim društvenim aktivnostima. Međutim, kako je ovaj tekst jedan od retkih posvećenih OSI i nisu pokazani aspekti života OSI koja je vedra i uspešna, utisak je da se OSI smešta u kontekst žrtve. Neophodno je govoriti o problemima sličnim problemu o kom je reč u navedenom tekstu, ali je nedostatak nepostojanje tekstova koji prikazuju OSI iz drugačijeg ugla.

Mada broj tekstova koji se odnose na invalidnost nije veliki, prepoznati su stereotipni obrasci izveštavanja koje je Barns uočio, a koji su pomenuti ranije u tekstu. Osobe sa invaliditetom prikazane su kao primaoci humanitarne pomoći i žrtve – kao jadne i za žaljenje. Prisutan je i model izveštavanja koji osobu sa invaliditetom predstavlja kao „superbogalje“. Takođe, novinski tekstovi objavljeni u periodu koji je analiziran često su senzacionalistički, što će biti predstavljeno u sledećim poglavljima.

4.1. Osoba sa invaliditetom kao jadna i za žaljenje

U analiziranom periodu su osobe sa invaliditetom često prikazivane kao *jadne i za žaljenje*. To se uočava u tekstovima napisanim iz perspektive dobrotvornog modela koji izazivaju empatiju i dobru volju ljudi da doniraju novac za pomoć osobama sa invaliditetom. Problematično je to što je u ovakvim tekstovima akcenat često na sažaljenju i privlačenju pažnje čitalaca preterano emotivnim tonom, a poruka to da je ljudima s invaliditetom potrebna pomoć (Adams, 2008). Ovaj model izveštavanja se ogleda kroz dva načina predstavljanja: prvi, po kom se OSI prikazuju kao primaoci pomoći, i drugi, koji OSI predstavlja kao žrtve životnih okolnosti ili zdravstvenog stanja.

Reprezentaciju OSI kroz humanitarne akcije i fondacije ilustruju sledeći tekstovi: *Humanitarna akcija na aerodromu Batajnica (Blic, 27. decembar 2019)* – u ovom tekstu govori se o novogodišnjoj humanitarnoj akciji za školu za decu sa smetnjama u razvoju; zatim *Humani biciklisti nastavljaju akcije (Blic, 9. april 2019)* u kom je pokazano kako biciklisti vožnjom prikupljaju novac za decu sa invaliditetom; i *Blic fondacija (Blic, 6–8. januar 2019)* – u ovom tekstu je reč o pruženoj pomoći majci deteta koje boluje od Daunovog sindroma. Evidentno je da je namera ovakvih izveštaja pozitivna i verovatno mogu doprineti pobolj-

šanju finansijskog stanja škola ili drugih ustanova za decu i odrasle osobe sa invaliditetom tako što podstiču humanitarne akcije. Međutim, problem se javlja jer su osobe sa invaliditetom često prikazane samo na ovakav ili sličan način, što upućuje na samarićanski model invalidnosti. Pokazivanjem samo ove strane reprodukuje se dominantno mišljenje po kojem se OSI posmatra kao ona kojoj je potrebna pomoć.

Osobe sa invaliditetom se često pokazuju i kao dobroćudne i jadne, žrtve životnih okolnosti. To pokazuju sledeći tekstovi sa senzacionalističkim naslovnim blokovima: *Hrabra devojčica prvi put dočekuje Novu godinu van bolnice: Najveća želja nam je da čujemo Sofijin glas* (Blic, 31. decembar 2019–2. januar 2019); *Sudbina se surovo poigrala sa Anom (9), Petrom (7) i Sarom (5) Jovanović iz Tolića kod Mionice: Mama nam je umrla pred moju operaciju* (Blic, 13. april 2019). Osobe sa invaliditetom često su medijski predstavljene kao druželjubive i mirne osobe, pomirene sa teškom sudbinom. Slika osoba sa invaliditetom, često dece, po bolnicama ili domovima nisu retke u medijima, čime se održava mit da je invaliditet sinonim za bolest i patnju. Ovakav način izveštavanja neprestano ponavlja medicinski pristup koji, osim podsticanja saosećanja, doprinosi tome da se pažnja javnosti odvraća od društvenih faktora koji izazivaju invaliditet (Barns, [1992] 2012: 44).

4.2. Osoba sa invaliditetom kao „superbogalj“

O predstavljanju OSI kao „superbogalju“ govori Barns koji ističe da „onesposobljavane osobe, naročito deca, bivaju preterano hvaljena zbog sasvim prosečnih dostignuća“ (Barns, [1992] 2012: 61). Ljudi sa invaliditetom postaju „super“ u kontekstima u kojima bi osoba bez invaliditeta bila obična (Silva & Howe, 2012). Često se kao neverovatan uspeh OSI ističe to što je završila studije na fakultetu, što se bavi nekom umetnošću ili hobijem i sl. Kao i tekstovi koji OSI prikazuju kao jadnu i za žaljenje, i u ovom slučaju su poruke preterano emotivne (Adams, 2008).

U nekoliko tekstova objavljenih u *Blicu*, predstavljanje osoba sa invaliditetom se može protumačiti kao predstavljanje „superbogalja“. Ovakvim predstavljanjem se ističe rezultat koji je osoba dostigla uprkos invaliditetu, a primer za to je tekst sa naslovom: *Borisova umetnost jača od hendikepa* (Blic, 31. decembar 2019–2. januar 2019). Kada je u pitanju ovaj naslov, značajno je, najpre, napomenuti upotrebu nekorektnog termina „hendikep“ koji implicira nejednakost.

Upotreba korektnih termina prilikom izveštavanja o OSI je veoma značajna jer može da utiče na promenu diskriminatorskih stavova. U pomenutom tekstu je istaknuto da je Boris imao 13 izložbi slika, „čime je pokazao da je njegov talenat jači od Daunovog sindroma s kojim je rođen“. Mada je Boris glavni akter izveštaja, osim njega, sagovornik je i njegova majka. Za ovaj način izveštavanja, ističe Lisa Adams, karakteristično je to da je priča ispričana iz perspektive novinara ili nekog drugog sagovornika, a ne pojedinca koji se prikazuje (Adams, 2008). Analizirani tekst je primer toga jer su uključene tri izjave, od kojih su dve izjave Borisove majke, a jedna je njegova. To može dovesti do zaključka da mu je potrebna konstantna pomoć majke i da ne može sam da preuzme odgovornost za sebe. Upravo je to poruka koju tekstovi ovog karaktera – da je osobama sa invaliditetom neophodna svakodnevna pomoć i da ne mogu biti samostalni. Takođe, dok su ove osobe predstavljene kao „superbogatiji“, članovi njihovih porodica prikazuju se kao žrtve koje svakodnevno brinu o članu porodice sa invaliditetom.

4.3. Senzacionalističko predstavljanje osoba sa invaliditetom

Senzacionalističko i stereotipno prikazivanje osoba sa invaliditetom primećeno je i u tekstu koji se primarno ne odnosi na invalidnost, ali je u tekstu pomenuta. Naslov teksta je *Šumaher danas slavi 50. rođendan* (Blic, 03. januar 2019) i odnosi se na proslavu rođendana vozača Formule, ali je dat i kontekst vesti u kom se pominju nesreća koju je doživeo na skijanju i podaci o lečenju. Senzacionalistička izjava „neimenovanog člana porodice“, kako je navedeno u tekstu koja glasi: „Kada ga stavite u invalidska kolica i okrenete prema divnoj panorami planina s pogledom na jezero, Mihael ponekad plače“ – onesposobljenost predstavlja kao patnju, a osobu koja je onesposobljena kao tužnu, nesrećnu. Ovakvi prikazi, osim što podstiču saosećanje, upućuju na medicinski pristup onesposobljenosti što „doprinosi tome da se pažnja javnosti odvrti od društvenih faktora koji uzrokuju onesposobljenost“ (Barns, [1992] 2012: 45). Senzacionalizam je prisutan i u tekstu *Preživela sam i želim da stanem na svoje noge* (Blic, 28. decembar 2019). Mada je povod teksta bila neophodna finansijska pomoć, što je suptilno naglašeno, pristup temi je senzacionalistički. Osoba sa invaliditetom je prikazana kao žrtva nasilja, a fokus priče je na njenom iskustvu koje je dovelo do toga da ne može „da stane na svoje noge“. Tekst je u formi intervjua i, iako sve izjave pripadaju osobi o kojoj se govori, prisutno

je stereotipno izveštavanje koje se ogleda u sledećim rečenicama: „Ona je žrtva nasilja, osoba sa invaliditetom koja svakog dana uči iz početka da živi. Ona je nasmejana, heroina kojoj je sada potrebna naša pomoć“. U ovom tekstu objedinjena su dva prethodna modela, osoba sa invaliditetom prikazana je i kao „superbogalj“ i kao žrtva koju treba žaliti.

Mada većina tekstova invaliditet vezuje za negativne koncepte, uočeni su i tekstovi koji na pozitivan način izveštavaju o invalidnosti. Tekst sa naslovnim blokom *Naša priča: Istraživanje Inicijative za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S o iskustvima žena sa mentalnim invaliditetom i rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama: Na udaru institucionalnog i partnerskog nasilja* (Danas, 5–8. januar 2019) takođe smešta osobe sa invaliditetom u okvire žrtve, ali je ton tog izveštavanja kritički. Ovaj tekst takođe otvara pitanje seksualnosti osoba sa mentalnim invaliditetom, koje je potisnuto stereotipima. Osobe sa invaliditetom stereotipno se posmatraju kao aseksualne, kao da nemaju iste seksualne i partnerske potrebe i želje kao i osobe bez invaliditeta (Chance, 2002: 195). Skoro potpuna nevidljivost seksualnog života ljudi sa invaliditetom stvara utisak da OSI nemaju seksualni život, a slika žene sa invaliditetom je slika aseksualne žene (O’Toole, 2002: 87). U društvu postoji stereotip da žene sa invaliditetom, zbog svog invaliditeta, nisu u mogućnosti da ispunjavaju tradicionalne rodne uloge na očekivan i društveno prihvatljiv način i zbog toga im društvo osporava pravo na seksualnost, ljubav, brak i materinstvo. Međutim, „treba imati u vidu da postojanje invaliditeta nikako ne isključuje seksualnu aktivnost“ (Beker i Milošević, 2017: 61-62).

Značajno je i to što su, osim profesionalaca, intervjuisane i osobe sa teškoćama u intelektualnom razvoju, jer njihov glas u medijima doprinosi prikazivanju realnog stanja. U tekstu čiji nadnaslov i naslov glase *Kako je jedna labradorka postala omiljeni gost novosadskih vrtića: Deca uz Laru vežbaju hod i igru* (Blic, 2. januar 2019) objašnjeno je kako pas posećuje vrtiće, ali je pogodan i za individualne tretmane za decu sa invaliditetom. Ovaj tekst je primer novinarskog izveštavanja u skladu sa etičkim principima, koji ne pristupa invaliditetu senzacionalistički i stereotipno.

5. Zaključak

Većina informacija i slika kojima ljudi raspolažu kada razmišljaju o invalidnosti nisu stečene neposredno čulima, već su posredovane medijskim izveštavanjem. Zbog toga je odgovornost medija ogromna kada je u pitanju predstavljanje diskriminiranih i marginalizovanih grupa.

Ovim istraživanjem smo pokušali da utvrdimo na koji način dnevna štampa u Srbiji izveštava o temi invalidnosti i osobama sa invaliditetom. Rezultati pokazuju da novine izuzetno malo prostora posvećuju ovoj temi i da je ona marginalizovana. Osobe sa invaliditetom čine 15% stanovništva, a istraživanje koje je sprovedeno za potrebe ovog rada pokazalo je da listovi *Danas* i *Blic* ovoj temi ustupaju oko 1% svog prostora. Tekstovi *Blica*, koji je tabloid, uglavnom su senzacionalistički, dok tekstovi *Danasa* to nisu. Tekstovi objavljeni u *Danasu* su uglavnom neutralni, na šta upućuje neutralan ton izveštavanja i izbor novinarskog žanra. U ovom listu dominantni žanr je članak, a pristup problemima OSI profesionalan. Ipak, činjenica je da su oba lista nedovoljno izveštavala o ovom pitanju.

U malobrojnim tekstovima u kojima se bave onesposobljavanim osobama, mediji to uglavnom čine stereotipno. Medijske slike reprodukuju društvenu konstrukciju invalidnosti po kojoj je ona sinonim za bolest, nemoć i nesreću. Osobe sa invaliditetom često su predstavljene kao objekti koji primaju pomoć, podnose i trpe tešku životnu situaciju u kojoj se nalaze i nadaju se ozdravljenju. Takođe, u analiziranim tekstovima, ove osobe su predstavljene kao dobroćudne i jadne, žrtve životnih okolnosti. Invaliditet se u štampi predstavlja kao patnja, a osoba sa invaliditetom kao tužna, nesrećna. Takvo izveštavanje oblikuje stavove društva i time otežava život osobama sa invaliditetom.

Medijsko izveštavanje treba da bude profesionalno da bi se menjali stavovi društva i uklanjali stereotipi o osobama sa invaliditetom. Potrebno je da se ljudi sa invaliditetom ne prikazuju samo u kontekstu humanitarnih akcija i pružanja pomoći i ukazati na neodgovornost društva kada je u pitanju omogućavanje jednakih uslova za život svim njegovim članovima koji su marginalizovani, poput osoba sa invaliditetom.

Literatura

- Adams, L. (2008). *Disability in the press: How disability and people with disabilities are depicted in print media in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia in 2006*. Belgrade: Handicap International Regional Office for South East Europe. Preuzeto 3. januara 2020. sa <http://hestories.info/disability-in-the-press-how-disability-and-people-with-disabil.html>
- Axelsson, C., Granier, P. i Adams, L. (2004). *Izvan deinstitutionalizacije: Nestabilna tranzicija ka sistemu koji pruža mogućnosti u jugoistočnoj Evropi*. Beograd: Handicap International. Preuzeto 5. januara 2020. sa <https://www.makingitwork-crpd.org/sites/default/files/2017-03/South%20East%20Europe%20-%20Deinstitutionalizacije%20%28serb%29.pdf>
- Barns, K. (2012). Onesposobljavajuće prikazivanje i mediji. Istraživanje principa za predstavljanje onesposobljanih osoba u medijima. U M. Ružičić-Novković (ur.), *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima* (str. 26–101). Novi Sad: Centar „Živeti uspravno“. Preuzeto 25. decembra 2019. sa <http://www.medijskapismenost.net/dokument/Uloga-umetnosti-i-medija-u-onesposobljavanju-osoba-sa-ostecenjima>
- Beker, K. i Milošević, T. (2017). *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama*. Beograd: Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S.
- Brigs, A. i Kobli, P. (2005). *Uvod u studije medija*. Beograd: Clio.
- British Council (n.d.). Promoting Inclusion: A British Council guide to disability equality. Preuzeto 26. decembra 2019. sa <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/guide-disability-equality.pdf>
- Chance, R. S. (2002). To love and be loved: Sexuality and people with physical disabilities. *Journal of Psychology and Theology*, 30(3), 195–208.
- Cohen-Rottenberg, R. (2012, July 12). Caught inside a paradox: How cultural representations perpetuate disability stigma [blog post]. Retrieved January 5, 2020 from <http://www.disabilityandrepresentation.com/caught-inside-a-paradox-how-cultural-representations-perpetuate-disability-stigma/>

- Ćumura, Lj. (2018). Osobe sa invaliditetom kroz prizmu društvenih promena. *Sociološki godišnjak*, 13, 111–131
- World Bank (n.d.). Disability inclusion. Preuzeto 3. januara 2020. sa <https://www.worldbank.org/en/topic/disability>
- Elliott, T. R., & Byrd, E. K. (1982). Media and disability. *Rehabilitation Literature*, 43(11–12), 348–355.
- Evans, D. (2005). Šminkajući osobe sa invaliditetom – milosrđe, vidljivost i telo. U A. Brigs i P. Kobli (ur.), *Uvod u studije medija* (str. 576–601). Beograd: Clio.
- Fürsich, E. (2010). Media and the representation of others. *International Social Science Journal*, 61(199), 113–130.
- Goggin, G., & Newell, C. (2000). Crippling paralympics? Media, disability and olympism. *Media International Australia*, 97(1), 71–83.
- Goggin, G. (2009). Disability, media, and the politics of vulnerability. *Asia Pacific Media Educator*, 1(19), 1–13.
- Hall, S. (ed.) (1997). *Representation: Cultural representation and signifying practices*. London: Sage Publications.
- Hehir, T. (2002). Eliminating ableism in education. *Harvard Educational Review*, 72(1), 1–33.
- Hitch, D., Dell, K., & Larkin, H. (2016). Does universal design education impact on the attitudes of architecture students towards people with disability?. *JACCES: Journal of Accessibility and Design for All*, 6(1), 26–48.
- Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom („Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 42/2009)
- Marković, M. (2014). *Osobe sa invaliditetom u Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku. Preuzeto 4. januara 2020. sa http://media.popis2011.stat.rs/2016/02/ppt_promocija-Osobe-sa-invaliditetom.pdf

- Miler, P., Parker, S. i Gilinson, S. (2012). Disabilizam. Kako stati na put poslednjoj predrasudi. U M. Ružičić-Novković (ur.), *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima* (123–224). Novi Sad: Centar „Živeti uspravno“.
- Milošević, J. (2015). Predstavljanje osoba sa invaliditetom u književnosti, stripu i filmu. *CM: Communication and Media*, 10(34), 97–120.
- Ninković-Slavnić, D. (2011). Medijska reprezentacija grupnih identiteta. *CM Communication and Media*, 6(19), 15–37.
- O’Toole, C. (2002). Sex, disability and motherhood: Access to sexuality for disabled mothers. *Disability Studies Quarterly*, 22(4), 81–101.
- Petrović, J. (2012). Pregled odnosa društva prema osobama sa invaliditetom kroz istoriju. *Teme*, 36(2), 865–886.
- Ružičić-Novković, M. (ur.) (2012). *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima*. Novi Sad: Centar „Živeti uspravno“.
- Ružičić-Novković, M. (2014). *Predstavljanje osoba sa invaliditetom u medijskom diskursu Srbije*. Novi Sad: Centar „Živeti uspravno“.
- Silva, C. F., & Howe, P. D. (2012). The (in)validity of supercrip representation of Paralympian athletes. *Journal of Sport and Social Issues*, 36(2), 174–194.
- Storey, K. (2007). Combating ableism in schools. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 52(1), 56–58.
- Šušnjević, S. (2015). *Kvalitet života odraslih osoba sa motornim invaliditetom na teritoriji Vojvodine* (Nepublikovana doktorska disertacija). Medicinski fakultet Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad. Preuzeto 5. januara 2020. sa <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4729>
- Todorović, N. (2006). Tabloidni žurnalizam. *CM: Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 1(1), 19–31.
- Turčić, N. (2012). Socijalni model procjene invaliditeta. *Sigurnost: časopis za sigurnost u radnoj i životnoj okolini*, 54(1), 111–115.

Wolbring, G. (2008). The politics of ableism. *Development*, 51(2), 252–258.

World Health Organization and the World Bank. (2011). *World report on disability*. Geneva: World Health Organization. Preuzeto 22. decembra 2019. sa https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44575/9789240685215_eng.pdf

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom („Sl. glasnik RS“, br. 33/2006 i 13/2016)

Žuvela, B. (2013). Individualni i kontekstualni činioci zapošljavanja slepih i slabovidih osoba (Nepublikovana doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd. Preuzeto 5. januara 2020. sa <http://nardus.mfn.gov.rs/handle/123456789/3281>

Jovana Trajković
University of Niš, Faculty of Philosophy, Serbia

REPRESENTATION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE SERBIAN PRESS: ANALYSIS OF DAILY NEWSPAPERS *BLIC* AND *DANAS*

Abstract: Low social awareness of disability issues maintains discriminatory attitudes in society and does not contribute to improving the position of persons with disabilities. The media play a significant role in this because they produce new or reproduce existing meanings through representation. The media represent different identities and act as a forum for the social construction of reality, they construct and reproduce the social definition of disability. A highly discriminatory society is the main reason for the difficult life of people with disabilities, but objective media coverage of the topic of disability and persons with disabilities can improve this situation. Such reporting would contribute to changing the stereotypical attitudes towards which a person with a disability is viewed as one who needs help and pity, without considering physical and cultural barriers created in society. If living conditions were adapted to people with disabilities to the extent that they were adapted to all other persons, the quality of life of persons with disabilities would be significantly improved. In the research conducted for the purposes of this paper, we came to the conclusion that print media in Serbia do not devote sufficient space to the topic of disability, and generally report stereotypically.

Keywords: disability, people with disabilities, media, representation